

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ ПЕДАГОГИКАСИДА АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАР МАСАЛАСИ

Юлдашев Фахриддин Абдуваситович

Фарғона давлат университети, Фарғона, Ўзбекистон

E-mail: f.yuldashev73@mail.ru

Аннотация. Абу Наср Форобийнинг фалсафий-илмий меросида инсон ва унинг моҳияти, инсон ҳаётининг ақлий қувватлар ва ҳис-туйғуга ҳос, кўнгил – руҳий фазилатлар орқали жамият билан узвий боғлиқлиги масаласи муҳим ўринни эгаллайди. Форобий шу тарика жамият ва шахс камолоти ва унинг аҳамияти, илғор жамият масалаларига доир ғоят қимматли фикрларини олға суради. Мазкур мақола Форобий фалсафасида ахлоқий қадриятларнинг ифодаланиши замонавий педагогика соҳасидаги аҳамиятини ёритишга бағишланган.

Калим сўзлар: *фазилат, инсон, камолот, жамият, хулқ-одоб.*

ABU NASR FARABI'S MORAL VALUES IN MODERN EDUCATIONAL PEDAGOGY

Yuldashev Fakhriddin Abduvasitovich

Fergana State University, Fergana, Uzbekistan

E-mail: f.yuldashev73@mail.ru

Abstract. in the philosophical and scientific heritage of Abu Nasr Farabi, an important place is occupied by the question of man and his essence, the inseparable connection of human life with society through mental strength and emotional and spiritual qualities. Thus, Farabi presents his most valuable views on the formation of society and personality. This article is devoted to highlighting the importance of the expression of moral values in the field of modern pedagogy in the philosophy of Farabi.

Keywords: *virtue, man, harmony, society, morality.*

Инсон ўзи нима, у чек-чегараси йўқ бепоён оламда қандай ўрин тутди, табиатдаги ёввойи ҳайвонлар ва умуман жониворлардан қандай хусусиятларига кўра фарқ қилади, инсон ҳаётининг моҳияти – бош мақсадини нима ташкил этади? Бу саволлар буюк файласуф олимни умр бўйи ўйлантирган масалалар эди. Айни шу маънода Форобий фалсафасида ақлли инсон ва фозил инсон ўртасидаги муносабатлар диалектикаси тўғрисидаги қарашлари ахлоқий қадриятлар масаласи билан уйғунлашиб кетган.

Форобий инсон камолотини вужуд майл-истакларида ва ҳайвонларда бўлган сезгилар соғломлигида эмас, балки инсонийликнинг асли, жавҳари бўлган ақлий ва руҳий қувватларида деб билади. Форобий фикрича, инсон билимларга интилиши сабабли қобилиятларини ўстириб боради ёки инсон ўз қобилиятларини ўстириш учун билимларга интилади.

“Инсоннинг билимга интилишининг сабаби нимада? – деб ёзади Форобий “Арасту фалсафаси” рисоласида. – Инсонни ҳақиқатга йўналтирувчи, билиш, идрок этишга бўлган интилиш қобилияти ва биринчи, дастлабки билимлар унга нега (нима учун) берилган? Балки булар (оламни билиш, идрок этиш (тушуниш, англаш) фақат одамзотга ҳос хислатлардир? Балки билиш – инсон моҳияти ёки инсон моҳиятининг таъсирларидан биридир? Агарда билиш – инсон моҳиятининг таъсиридан бири бўлса, инсон моҳиятининг ўзи – энг юксак баркамолликка эришувчи интилишдан иборатдир?” [1, 96].

Арасту фалсафасини ривожлантириш йўлидан борган Форобий шу рисоласида инсонлик моҳиятини очишга жуда чуқур кириб боради. Форобий бу мураккаб масалани ҳал этишда инсоннинг билимларга интилиши – энг биринчи зарурий эҳтиёжлардан келиб чиқишини айтади. “Ҳақиқатан ҳам

одамлар зарурат сабабли ўзлари эҳтиёж сезган ҳолатларни (ҳодисаларни) билишга, идрок этишга интиладилар. Нарсаларни идрок этиш (тушуниш), билишга зарурат туғилмай туриб (олинган) билим хайрли бўлмайди. Яна, билим сифати... зарурий даражадан ошиб кетмаслиги керак. Инсон интилаётган нарса ҳаддан зиёдми, йўқми ва инсонга табиатан хос бўлган бу ҳаддан зиёд хоҳишни чегаралаш ва босиб туриш керакми ёки умуман йўқотиш зарурми?

Арасту ҳам, Форобий ҳам ақлий фазилатларни қобилият дейдилар, ахлоқий фазилатларни эса илоҳий неъматларга боғлаб талқин қиладилар. Арасту “Никомах этикаси” нинг 6- китобида руҳ (жон) фазилатларини икки турга бўлади:

1. Хулқ-атвордаги фазилатлар.
2. Фикрлашдаги фазилатлар. [1,212]

Муҳаммад Форобий “Фозил одамлар шаҳри” асарининг “Инсонларнинг бирлашувга, ўзаро ёрдамга эҳтиёжи борлиги ҳақида” деб аталган 26-бобида инсон жамиятда камол топишини ахлоқийликка асосланиши ҳақида тушунтиради [2,169-269].

Инсон табиатан шундай мавжудотки, у ўзи яшаши учун ва энг юқори камолотга етишиш учун кўп нарсаларга муҳтож бўлиб, бир ўзи уларни тайёрлай олмайди, шу сабабли у бир қанча одамлар жамиятига иши тушади. Жамият аъзоларидан ҳар бири барча инсонларга зарур бўлган нарсалардан бирортасини тайёрлаб беради. Демак, ҳар бир инсон шу маънода бошқа инсонга иши тушади. Бир жамиятда яшаб, бир-бирларига ёрдам берганларидоғина инсонлар энг юқори камолотга эриша оладилар. Жамият аъзолари бирлашиб, ҳаракат қилганида ҳар бир инсон ҳаёти учун кўпгина нарсаларни тайёрлай оладилар. Шу сабабли, одамлар кўпайиб, ер юзининг яшаш мумкин бўлган қисмларига ўрнашганлар, бунинг оқибатида турли жойларда одамларнинг жамиятлари вужудга келган.

Форобий фикрича, ҳақиқат йўлини танлаш ҳар бир инсоннинг хулқидаги яхши ҳислатларга, фазилатларга боғлиқдир. Чин инсон эзгулик (яхшилиқ), адолат, ҳақиқат йўлини танлайди. Инсоннинг барча ишлари, ҳатти-ҳаракатлари, ақлий қувватлари гўзал, эзгу мақсадларга йўналган бўлса, уни оқил ва фозил инсон дейдилар. Агар инсон ақлий қобилиятларини ёвузлик, ёмонлик учун сарф қилса, уни айёр, маккор одам, дейдилар. Бахт-саодатга эришиш учун инсон камолот касб этмоғи, жамият унга бу борада ҳар жиҳатдан кўмак бермоғи, бошқача айтганда, жамиятда инсоннинг энг олий ва охириги мақсадига эришмоқ учун етарли шарт-шароит яратиб берилган бўлмоғи лозим. Ана шу олижаноб мавқе-даражага қадар юксалмоқ учун инсон билимли, яхши тарбияланган бўлиши, бошқаларни ҳам ҳурмат қиладиган, инсонпарвар ва адолатпарвар бўлмоғи лозим. Жумладан, унинг фикрича, аҳолини ақл орқали бошқариш икки хил бўлади: Бири – шундай хулқ-одоб, турмуш усуллари, ахлоқ қоидаларини мустаҳкамлашга қаратилганки, улар ҳақиқий бахт-саодатга олиб боради. Шундай бошқаришга асосланган шаҳар яхши, фозил шаҳардир, унга асосланиб иш олиб борувчи халқ эса – яхши, фозил халқдир; Иккинчиси – шундай хулқ-одоб, ахлоқ қоидаларини жорий этишга қаратилганки, гарчи бахт-саодатга олиб борадиган бўлиб кўринса-да, аслида кишиларни адаштиради, нотўғри йўлга бошлайди. Бунга асосланган шаҳарлар жоҳил, авом шаҳарлардир, унга амал қилган халқлар эса – оми, жоҳил халқлардир.

Шуниси диққатга сазоворки, Форобий ҳар қандай оқилона бошқариш замирида гўзал хулқ-одоб, ахлоқ қоидалари ва уни мустаҳкамлашга қаратилган фаолиятни кўради. Бундай фаолиятнинг бирламчи талаби шуки, тарбиячининг ўзи тарбияланган бўлмоғи керак, деганларидек, бошқарувда иштирок этаётган лавозим эгасидан ҳам ёши, қайси табақа вакили эканлиги эмас, аввало хулқ-атвори нуқсонсиз, тарбия кўрган, билимли, маданиятли, бир сўз билан айтганда, фозил инсон бўлиши талаб этилади. Акс ҳолда, аҳолини бошқаришга қўйилган шахслар ахлоқий меъёрларни назар-писанд этмайдиган, уларни менсимайдиган инсонлар бўлса, бу унинг тарбия кўрмаганлигидан далолат бўлиб, улар аҳолини ҳақиқий бахт-саодатга олиб бора олмайдилар. Негаки, уларнинг ҳақиқий қиёфаси барибир бир кун халқ олдида намоён бўлиб, ниқоб остидаги асл юзи фош бўлади, қалбаки ишлари ишкор бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, Форобий жамиятнинг ахлоқий камолоти ва фаровонлиги билан шахс ахлоқий камолоти ва фаровонлиги диалектик, узвий бирликда, деб ҳисоблайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Арасту. Ахлоки кабир. Таржимонлар Зоҳир Аълам ва Урфон Отажон. - Тошкент: Янги аср авлоди, 2015 йил. - 352 б.
2. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шахри. Т. “Янги аср авлоди”. 2016. 320-б.
3. Хайруллаев. Абу Наср аль – Фараби. Москва. 1982. С. 380
4. Юлдашев Ф. Взгляды аль-фараби на развитие гражданского общества //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 6. – С. 110-112.
5. Юлдашев Ф. А., Юлдашева М. Б. Гносеологические аспекты концепции познания аль-Фараби в формировании ответственности личности //Социальная, профессиональная и персональная ответственность личности в современном обществе. – 2020. – С. 63-67.

